

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ
УЧРЕЖДЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ
«БАРАНОВИЧСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**СПЕЦИАЛИСТ XXI ВЕКА:
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА
И ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ**

**МАТЕРИАЛЫ
I МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ**

27-28 октября 2011 г.
г. Барановичи
Республика Беларусь

Барановичи
РИО БарГУ
2011

УДК 37(063)
ББК 74.58
С71

Рекомендовано к печати редакционно-издательским советом
учреждения образования «Барановичский государственный университет»

Рецензенты:

А. И. Левко, доктор социологических наук, профессор кафедры социальной работы
и социального права филиала РГСУ в г. Минске;
В. Г. Игнатенко, кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой педагогики
и психологии начального образования БГПУ имени М. Танка

Редакционная коллегия:

З. Н. Козлова (гл. ред.), *Ю. В. Башкирова* (отв. ред.),
Е. И. Белая, *В. И. Козел*, *М. Л. Кривуть*, *Е. А. Клещёва*,
Е. Л. Малиновский, *А. А. Селезнёв*, *К. С. Тростень*

С71 **Специалист XXI века: психолого-педагогическая культура и профессиональная компетентность** [Текст] : материалы I Междунар. науч.-практ. конф., 27-28 октября 2011 г., Барановичи, Респ. Беларусь / М-во образования Респ. Беларусь, учреждение образования «Барановичский государственный университет» ; пед. фак. ; редкол.: З. Н. Козлова (гл. ред.), Ю. В. Башкирова (отв. ред.) [и др.]. — Барановичи : РИО БарГУ, 2011. — 242, [2] с. : ил. — ISBN 978-985-498-466-7.

В материалах докладов освещаются актуальные проблемы психолого-педагогических, филологических наук, экологии и здоровьесбережения. Рассматриваются теоретико-методологические аспекты обучения, его организационно-управленческие вопросы и др. В сборник вошли материалы, отражающие результаты теоретических и практических исследований, проведенных в учреждениях высшего образования разного профиля Республики Беларусь и зарубежья.

Сборник представляет интерес для широкого круга специалистов сферы образования, преподавателей, аспирантов, студентов учреждений.

Табл. 11. Рис. 6.

С71 **Специалист XXI века: психолого-педагогическая культура и профессиональная компетентность** [Электронный ресурс] : материалы I Междунар. науч.-практ. конф., 27-28 окт. 2011 г., Барановичи, Респ. Беларусь / М-во образования Респ. Беларусь, учреждение образования «Барановичский государственный университет» ; пед. фак. ; редкол.: З. Н. Козлова (гл. ред.), Ю. В. Башкирова (отв. ред.) [и др.]. — Электрон. данные (3 725 КБ). — Барановичи : БарГУ, 2011. — 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). — (Электронная книга). — Систем. требования: IBM PC с процессором 486; ОЗУ 8 Мб; операц. система Windows (3x, 95, NT) ; CD-ROM дисковод ; мышь. — Заглавие с экрана. — ISBN 978-985-498-467-4.

УДК 37(063)
ББК 74.58

ISBN 978-985-498-466-7

© Коллектив авторов, 2011
© БарГУ, 2011

Варта асобна вылучыць прозвішчы носьбітаў мужчынскага полу, што маюць фіналі *-еня (-эня, -аня), -уня (-юня), -іня (-ыня), -ня, -уля (-юля), -ля*. У такіх выпадках прозвішчы скланяюцца і ў форме давальнага склону маюць канчатак *-і*: *Каваленя — Кавалені; Кляўчэня — Кляўчэні; Патабня — Патабні; Шабуня — Шабуні; Манюня — Манюні; Ціхіня — Ціхіні; Чэрня — Чэрні; Рагуля — Рагулі* і іншыя.

Пры ад'ектыўным (прыметнікавым) скланенні прозвішчы змяняюцца як адпаведныя прыметнікі, таму ў форме давальнага склону маюць канчатак *-ому* (пад націскам), *-аму* (не пад націскам): *Круты — Крутому; Малы — Малому; Жалезны — Жалезнаму; Чорны — Чорнаму; Белы — Беламу* і іншыя.

Скланенне ўласнабеларускіх прозвішчаў, носьбіты якіх — жанчыны. Дадзеная група назоўнікаў мае асаблівасці пры скланенні: у асноўным прозвішчы асоб жаночага полу не змяняюцца па склонах, аднак ёсць выключэнні. Так, па ад'ектыўным (прыметнікавым) тыпе скланення змяняюцца прозвішчы асоб жаночага полу:

1) у тых выпадках, калі ўтвораны ад прыналежных прыметнікаў з суфіксамі *-ов-, (-ав-), -ев- (-ев-), -ін- (-ын-)*: *Казлова — Казловай; Крукава — Крукавай; Салаўёва — Салаўёвай; Гур'ева — Гур'евай; Бабіна — Бабінай; Лісіцына — Лісіцынай* і іншыя;

2) калі па форме яны ўяўляюць сабой прыметнікі, то пад націскам у форме давальнага склону пішацца канчатак *-ой*, а не пад націскам — *-ай*: *Крутая — Крутой; Малая — Малой; Жалезная — Жалезнай; Чорная — Чорнай; Белая — Белай* і іншыя.

Па субстантыўным (назоўнікавым) тыпе скланення змяняюцца прозвішчы асоб жаночага полу, калі:

1) прозвішча ўзыходзіць да агульных назоўнікаў жаночага роду; выбар адпаведнага канчатку залежыць ад характару асновы (прыведзены ў табліцы). Калі ж прозвішча суадносіцца з агульным назоўнікам ніякага роду, або ўвогуле не адпавядае агульнаму назоўніку, то яно становіцца нязменным, напрыклад: *Суша — Сушы; Зямля — Зямлі; Лаза — Лазе; Рака — Рацэ*; але ў форме давальнага склону: *Шыла Наталлі; Шулга Таццяне; Кароза Святлане; Кішэя Вользе* і іншыя;

2) яны маюць фіналі *-еня (-эня, -аня), -уня (-юня), -іня (-ыня), -ня, -уля (-юля), -ля* і ў форме давальнага склону маюць канчатак *-і*: *Каваленя — Кавалені; Кляўчэня — Кляўчэні; Патабня — Патабні; Шабуня — Шабуні; Манюня — Манюні; Ціхіня — Ціхіні; Пуня — Пуні; Рагуля — Рагулі* і іншыя.

Усе астатнія назоўнікі, якія з'яўляюцца прозвішчамі асоб жаночага полу, не скланяюцца: *Ірыне Голуб; Валянціне Кохан; Тамары Несцяровіч; Юліі Шарэц* і іншыя.

Пазычаныя прозвішчы незалежна ад полу не скланяюцца, калі:

1) заканчваюцца на націскны *-э*: *Баньэ, Мантэск'э* і іншыя;

2) заканчваюцца на галосны *-а (-я)*, што пішацца пасля галоснага або зычнага гукі: *Андрэа, Маруа, Галілеа, Маа, Дзюма, Бруна, Заля* і іншыя;

3) маюць фінальны гук [і] або [ы]: *Сальеры, Вердзі, Уладзі, Паганіні, Пучыні, Басілашвілі* і іншыя;

4) утрымліваюць канцавы гук [э]: *Шнітке, Кабалье, Думбадзэ, Гётэ, Бізэ* і іншыя;

5) заканчваюцца на *-у (-ю)*: *Ратару, Цімірысу, Ландау, Камю* і іншыя;

6) з'яўляюцца адпрыметнікавымі прозвішчамі, якія застылі ў форме роднага склону множнага ліку: *Польскіх, Рускіх, Шальных, Сядых, Чарных* і іншыя.

Заўважым, што іншамоўныя прозвішчы адпрыметнікавага паходжання, калі заканчваюцца на фіналі *-оў, (-аў), -ёў (-еў), -ін (-ын)* і належаць асобам мужчынскага полу, маюць здольнасць скланяцца, а калі асобам жаночага полу, то не скланяюцца: *Максіму Франкліну, Віталію Чапліну, Аляксандру Грыну*, але: *Ірыне Франклін, Таццяне Чаплін, Святлане Грын*.

Такім чынам, разгледжаны матэрыял дае падставы гаварыць пра складаную сістэму скланення назоўнікаў, што з'яўляюцца прозвішчамі асоб мужчынскага і жаночага полу. Такая разнастайнасць у скланенні прыводзіць да блытаніны і памылак у афармленні афіцыйных папер.

Спіс крыніц

1. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. — Мн. : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. — 144 с.

Матэрыял поступіў у рэдакцыю 18.04.2011.

І. С. Чуносавы

Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт,
г. Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

ВЫВУЧЭННЕ ЛІРА-ЭПІЧНЫХ ТВОРАЎ З ПРЫМЯНЕННЕМ ГРУПАВЫХ МЕТАДАЎ НАВУЧАННЯ

Фарміраванне паняцця пра родава-жанравую адметнасць мастацкіх твораў адбываецца на ўроках беларускай літаратуры ў 8 класе. Гэты этап з'яўляецца лагічным завяршэннем прапедэўтычнага курса вывучэння літаратуры. У папярэдніх класах творы розных літаратурных жанраў спачатку даследуюцца з пункту гледжання іх «жыццёва-пазнавальных, мастацка-эстэтычных, каштоўнасна-ацэначных якасцяў» [2, с. 3], затым «праз увагу

да майстэрства пісьменніка» і «параўнальны разгляд двух асноўных відаў (тыпаў) мастацкай творчасці — паэзіі і прозы» [2, с. 10]. Далейшае вывучэнне літаратуры ў яе родава-жанравай спецыфіцы — падрыхтоўка да «засваення прадмета ў гісторыка-храналагічным аспекце» [2, с. 10].

У дадзеным артыкуле разглядаецца вырашэнне праблемы ўспрымання і аналізу ліра-эпічных твораў з прымяненнем групавых метадаў навучання на ўроках беларускай літаратуры.

Метадычныя рэкамендацыі па рабоце над літаратурным творам з улікам яго жанравай спецыфікі падаюцца ў работах В. Я. Ляшук, М. А. Лазарука, Л. К. Цітовай, І. М. Слесаравай, М. А. Рыбнікавай, У. Г. Маранцмана, В. Ю. Багданавай і інш. Апошняя падкрэслівае, што літаратурны аналіз з увагай да родавай і жанравай адметнасці спрыяе цэласнаму ўспрымання мастацкага твора. «Метадыка аналізу эпічнага твора ў значнай ступені абапіраецца на своеасабліваць роду і жанру» [1, с. 54]. Такім жа чынам можна гаварыць і пра вызначальны накірунак у рабоце з творами іншых родаў.

Адно з патрабаванняў да ажыццяўлення вучэбна-выхаваўчага працэсу ў сучаснай школе — пераход да суб'ектна-суб'ектнай педагагічнай парадигмы і стварэнне ўмоў для свядомага вывучэння прадметаў. Дадзены падыход пры вывучэнні ліра-эпічных жанраў магчыма рэалізаваць, прымяняючы групавыя спосабы навучання. Вылучаюць розныя формы групавой работы: уласна групавую, парную і індывідуальную [3, с. 51]. Групу могуць выконваць як аднолькавыя, так і дыферэнцыраваныя заданні, сфармуляваныя ў выглядзе пазнаваўчай задачы (праблемнай сітуацыі). Праблемныя сітуацыі бываюць трох відаў: тэарэтычнае даследаванне (пошук і адкрыццё новага правіла, закону, доказу); практычная творчасць (пастаноўка і вырашэнне практычных вучэбных праблем); мастацкая творчасць [3, с. 139].

Аналітычная работа ў парах і мікрагрупах, накіраваная на фарміраванне ўяўлення пра ліра-эпічныя жанры, праводзіцца, зыходзячы з прынцыпа іх родавай прыналежнасці. Паэма, балада, байка — творы сюжэтныя, паказваюць знешні ў адносінах для аўтара свет, але пры гэтым асабістая ацэнка падзей, аўтарская пазіцыя яскрава выяўлены. Адзначым гэту адметнасць, улічваючы групавы характар навучання (табл.1).

Спынімся на некаторых асаблівасцях работы над зместам розных ліра-эпічных твораў.

Да арыентацыйных заняткаў настаўнік падрыхтуе пытанні, накіраваныя на ўзнаўленне і сістэматызацыю вядомага пра аб'ект і характар паказу рэчаіснасці ў лірычным і эпічным творы:

Што з'яўляецца прадметам паказу ў лірычным і эпічным творах? Якія творы маюць больш або менш разгорнуты сюжэт? Чым вызначаецца мова лірычнага твора? Як можна ахарактарызаваць вобраз лірычнага героя? Што ляжыць у аснове адрозненняў паміж рознымі эпічнымі жанрамі?

Вучні пасля абмеркавання ў групах павінны адзначыць, што лірыка адлюстроўвае ўнутраны свет чалавека ў форме рыфмаванага вершаванага маналага з выкарыстаннем сродкаў мастацкай выразнасці. Абагульненыя аўтарскія думкі праяўляюцца ў вобразе лірычнага героя. Асновай эпаса з'яўляецца аўтарскі апавед пра падзеі і людзей. У залежнасці ад характару сюжэта, кампазіцыі, складанасці ўзаемаадносін паміж персанажамі, маштабнасці ахопу падзей адрозніваюць раман, апавесць, апавяданне, навелу і інш.

Паэма. У працэсе работы над рамантычнай паэмай Янкі Купалы «Магіла льва» настаўніку неабходна ўлічваць наступныя эпічныя рысы гэтага жанру: наяўнасць разгалінаванай сюжэтнай лініі, адлюстраванне знешняга для аўтара свету. А таксама лірычныя — эмацыянальнасць лірыка-філасофскіх адступленняў, пазіцыю лірычнага героя, сістэму вобразна-выяўленчых сродкаў. Адпаведна прадугледжваць заданні, якія накіраваны на разуменне канфлікту мастацкага твора, заснаванага на інтэрпрэтацыі народнага падання: характарыстыку рамантычных вобразаў Машэкі і Наталькі; аналіз кампазіцыйнай будовы твора; усведамленне аўтарскай пазіцыі праз асэнсаванне вобраза лірычнага героя і лірычныя адступленні.

Т а б л і ц а 1 — Віды работ на ўроку вывучэння ліра-эпічнага твора з прымяненнем групавых спосабаў навучання

Жанравыя асаблівасці	Віды работ		
	Групавая форма навучання	Парная форма навучання	Індывідуальная форма навучання
Наяўнасць сюжэту	Адбор матэрыялу для вуснага выбарачнага або сціслага пераказу; аналіз кампазіцыйнай будовы твора	Складанне цьпатнага плана	Складанне плана; вусны падрабязны пераказ
Сістэма вобразаў-персанажаў	Параўнальная характарыстыка вобраза-персанажа з апорай на калектыўна складзены план	Характарыстыка вобраза-персанажа з апорай на праблемныя пытанні настаўніка	Сачыненне на аснове асабістых назіранняў: разгорнуты адказ на пытанне, праблемная характарыстыка героя твора
Прысутнасць аўтара, яго асабістая ацэнка падзей	Асэнсаванне вобраза лірычнага героя; аналіз ролі лірычных адступленняў (у паэме); тлумачэнне маралі байкі	Маральна-этычны, філасофскі аналіз ролі лірычных адступленняў (у паэме)	Знаходжанне і зачытванне лірычных адступленняў
Вершаваная форма. Эмацыянальнасць і вобразнасць мовы	Аналіз рытміка-інтанацыйных сродкаў і мастацкіх тропаў; інсцэніраванне	Падрыхтоўка да выразнага чытання (складанне партытуры вершаванага твора)	Выразнае чытанне

Асаблівай увагі патрабуе дзейнасць, накіраваная на асэнсаванне ролі лірычных адступленняў. Задача настаўніка — дапамагчы вучням знаходзіць гэты структурны элемент у тэксце мастацкага твора і разумець яго ролю ў ідэйным змесце. У лірычных адступленнях ў паэме «Магіла льва» Я. Купала ўслаўляе беларускую дзяўчыну як ідэал маральнай чысціні і прыгажосці («*Душы і сэрцайка такога / І той бязмернай даброты / Шукаці хіба толькі ў Бога, — / У другіх людзей не знойдзеш ты. / На беларускую дзяўчыну, / Калі тут праўду ёй аддаць, / Ніхто йшчэ каменем не кінуў / І не наважыцца кідаць*») [4, с. 289]. Паэт асуджае людзей, апанаваных разбуральным пачуццём помсты («*Што ёсць на свеце горш ад помсты, / Што знойдзеш ад яе страшней, / Каго не згоніць з сцежкі прастай, / Не ўкіне ў цьму, за ноч цямней?*») [4, с. 289]. Асэнсаванне праблем, узятых у лірычных адступленнях, стане прадметам абмеркавання, арганізаванага паміж групамі, і тэмай для сачынення-разважання на маральна-этычную тэму (напрыклад, «Каханне — лёгкая прынада...», «Што ёсць на свеце горш ад помсты?»).

Балада А. Куляшова «Маці» (менавіта яна рэкамендавана для вывучэння) звязана з трагічнымі падзеямі Вялікай Айчыннай вайны і ўвасабляе традыцыйны для народнай творчасці вобраз самаахвярнага маці. Неабходна патлумачыць падлеткам, што гэты ліра-эпічны жанр мае фальклорныя вытокі і, адпаведна, засяродзіць увагу на сродкі народна-паэтычнай вобразнасці ў творы. Вучні 8 класа могуць ацэньваць мастацкі твор з пазіцыі яго падабенства да фальклорнага, яны валодаюць пэўнымі звесткамі пра адметнасць жанру народнай песні, выкарыстанне ў ім сталых эпітэтаў, параўнанняў, слоў у памяншальна-ласкальнай форме, вобразаў-сімвалаў і адухаўленняў прыроды. Натуральным будзе правядзенне групавой або парнай работы па аналізу паэтыкі балады, выяўленню індывідуальных уражанняў ад твора, заахвочванне вучняў да стварэння ўласных вусных ці пісьмовых выказванняў на гістарычную тэму.

Байка. Пэўныя асаблівасці гэтага старажытнага жанру ўжо вядомы васьмікласнікам з урокаў рускай і беларускай літаратуры папярэдніх класаў, таму найперш трэба актывізаваць веды, атрыманыя раней. Дзеці ўспомняць байкі Я. Коласа «Конь і сабака», У. Корбана «Малпін жарт», а настаўнік нагадае звесткі пра сатыру, алегорыю і мараль байкі.

Важным этапам работы над байкай «Ганарысты парсюк» стане падрыхтоўка выразнага чытання твора па ролях у межах сфарміраванай групы. Выразнае чытанне ў правільным тэмпе і з захаваннем патрэбнай інтанацыі заўсёды з'яўляецца асэнсаваным. Гэтаму павінна спрыяць тлумачэнне алегарычнага зместу байкі і пафасу, накіраванага на высмейванне і асуджэнне напышлівасці, грубасці, а таксама разуменне аўтарскай пазіцыі, сфармуляванай у выглядзе маралі.

Інцэнзіраванне байкі — лагічнае завяршэнне работы над творам. Настаўнік паведаміць падлеткам, што неабходна ператварыць дыялогі ў рэплікі, аўтарскую мову ў рэмаркі, дапаможа прадумаць касцюмы. У час падрыхтоўкі вучняў мэтазгодна выкарыстаць прыём вуснага славеснага малявання і прапанаваць уявіць, як выглядаюць персанажы байкі «Ганарысты парсюк».

На заключных занятках выконваюцца заданні, накіраваныя на ўласную мастацкую творчасць школьнікаў, напрыклад, напісанне байкі (у вершаванай ці пражайчэнай форме). Папярэдне неабходна пазнаёміць вучняў з байкамі, напісанымі невершаванай мовай (гэта могуць быць байкі Эзопа «Ліса і вінаград», «Варона і ліса»); нагадаць пра тыповыя рысы жанру: увасабленне чалавечых якасцяў у вобразах жывёл, птушак або раслін, наяўнасць абавязковага вываду-маралі.

Аналіз ліра-эпічных твораў з увагай да іх родавай прыналежнасці паглыбляе веды вучняў па беларускай літаратуры, вырашае праблемы спасціжэння аўтарскай канцэпцыі жыцця і чалавека, дапамагае авалоданню паэтыкай мастацкага твора. Увядзенне групавых метадаў навучання адпавядае патрабаванням сучаснай метадычнай навукі, развівае аналітычныя і творчыя здольнасці школьнікаў, актывізуе пазнавальную дзейнасць, стварае на ўроку станоўчы эмацыянальны клімат.

Спіс крыніц

1. Богданова, О. Ю. Методика преподавания литературы : учеб. / О. Ю. Богданова, С. А. Леонова, В. Ф. Чертов // Кафедра лит. Череповецкого гос. ун-та [Электронный ресурс] / О. Ю. Богданова. — 2004—2005. — Режим доступа: <http://www/bogd9/html>. — Дата доступа: 10.01.2011. — Загл. с экрана.
2. Вучэбная праграма для агульнаадукацыйных устаноў з рускай і беларускай мовамі навучання: Беларуская літаратура : V—XI класы. — Мн. : Нацыянальны інстытут адукацыі. — 2010.
3. Педагогические технологии : учеб. пособие / авт.-сост. М. В. Буланова-Топоркова [и др.]; под общ. ред. В. С. Кукушина — М. : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д : МарТ, 2004 г. — 336 с.
4. Слесарова, И. М. Беларуская літаратура : вучэб. дапам. для 8-га кл. устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агул. сярэд. адукацыі, з беларус. і рус. мовамі навучання / И. М. Слесарова, М. А. Лазарук, В. І. Русілка. — Мн. : Мастацкая літаратура, 2006. — 456 с.

Матэрыял паступіў у рэдакцыю 11.04.2011.